

Άθως: Οπτικο-χωρικές αναδιηγήσεις
μιας επίσκεψης που (ίσως) δεν έγινε ποτέ

Διπλωματική εργασία
Ειρήνη Πασβάνη, Ευαγγελία Παχούντη
Επιβλέπουσα: Μαρία Κριαρά

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων
Πολυτεχνική σχολή
Τμήμα Αρχιτεκτόνων Μηχανικών
Ιωάννινα, 2026

Ευχαριστούμε πολύ τη Μαρία Κριαρά για την πολύτιμη καθοδήγηση καθ' όλη τη διάρκεια της διπλωματικής μας εργασίας, τους φίλους μας που στάθηκαν δίπλα μας, αλλά και η μία την άλλη.

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Στην παρούσα εργασία, επιχειρούμε να μεταφέρουμε με οπτικά χωρικά και αφηγηματικά μέσα την δική μας ανάγνωση του αγίου όρους, που λόγω του αβάτου καθίσταται για εμάς απρόσιτο και απαγορευμένο. Η προσέγγισή μας αποτελείται από μια χαρτογραφική απόπειρα αναδιήγησης αυτής της τοπολογικής ανάγνωσης: Μία και μαζί πολλαπλές ερμηνευτικές εκδοχές της χερσονήσου του Άθου, η οποία διαμορφώνεται από τις παρατηρήσεις και τα ερωτήματα που είχαμε και θέτουμε εμείς οι ίδιες, που, σε συνδυασμό όμως με τις διαμεσολαβημένες πληροφορίες που έχουμε για το συγκεκριμένο μέρος, καθιστούν αυτή την αφήγηση υποκειμενική αλλά και κατά έναν τρόπο διυποκειμενική. Η διπλωματική χωρίζεται σε επιμέρους τμήματα, που αφορούν την επίσκεψή μας στη γύρω περιοχή, την κατανόηση του θεσμού του αβάτου και των χωρικών προεκτάσεων που λαμβάνει, σκέψεις γύρω από τη συνθήκη της διαμεσολάβησης, την επιλογή και την νοηματοδότηση αρχιτεκτονικών και συμβολικών στοιχείων και τέλος, μερικές από τις δοκιμές και τους πειραματισμούς μας.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΝΥΧΤΕΡΙΝΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ	12-13
ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΟ	14-21
ΣΤΕΡΙΑ-ΘΑΛΑΣΣΑ, ΣΤΕΡΙΑ-ΘΑΛΑΣΣΑ	22-31
«ΤΑ ΑΔΥΤΑ ΤΩΝ ΑΔΥΤΩΝ»	32-35
ΕΚΔΟΣΗ ΕΞΟΥΣΙΟΔΟΤΗΣΗΣ	36-39
ΤΥΠΟΛΟΓΙΟ	40-41
ΠΕΡΙ ΠΥΡΓΩΝ	42-47
ΠΕΡΙ ΦΑΡΩΝ	48-53
ΑΠΟΔΕΙΠΝΟ	54-71

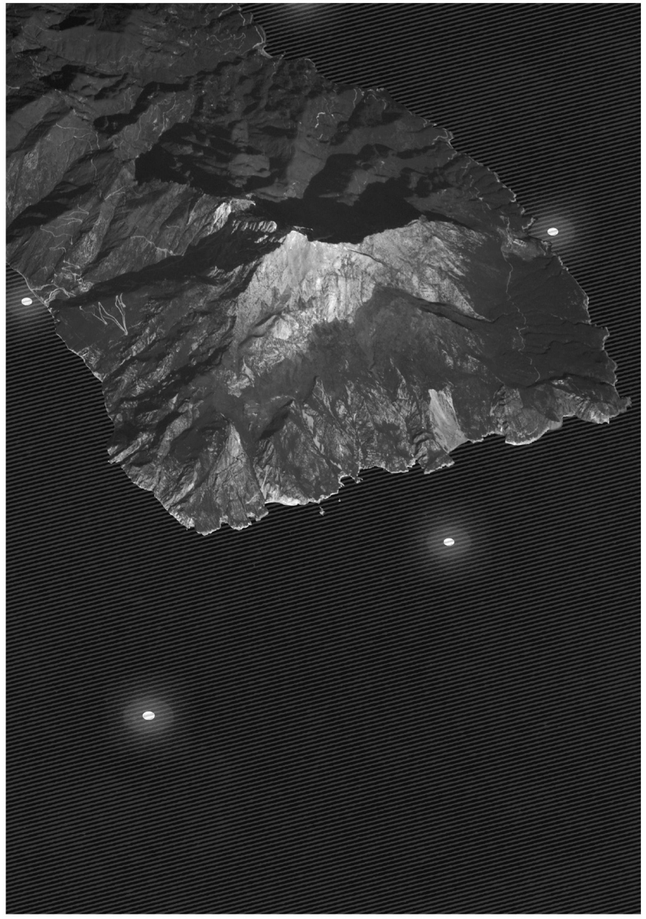

Μάρκος Καμπάνης, *Οι Πύργοι του Αγίου Όρους*, χαρακτικά σε λινόλαιο, 1998

Δεν με σκλάφωσε
αυτό το μέρος,
αλλά να πάω επειδή
απαγορεύεται

ΝΥΧΤΕΡΙΝΗ ΑΚΟΛΟΥΘΙΑ

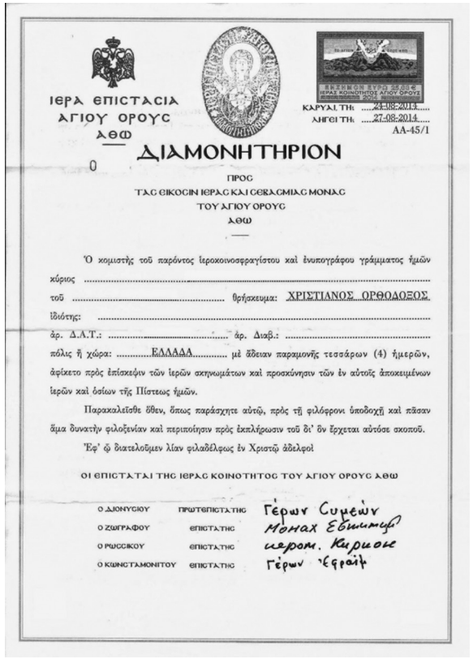
Ο Ήλιος έχει δύσει, και μια πλωτή μηχανή κινείται περιμετρικά του Αγίου Όρους. Σε ορισμένα από τα λιμάνια που συναντά, εναποθέτει πλωτές πηγές φωτός συγκροτώντας σταδιακά ένα διάσπαρτο δίκτυο φωτεινών σημείων γύρω από τη χερσόνησο. Η λειτουργία τους είναι διττή: Όπως οι φάροι, έτσι και τα φώτα αυτά καθιστούν ορατά τα λιμάνια και προτάσσουν διαδρομές για τα πλοία που τα προσεγγίζουν. Παράλληλα όμως, με το φως αποκαλύπτουν και τους οχυρωματικούς πύργους που βρίσκονται στην ακτογραμμή. Έτσι, πέρα από το δίκτυο φωτός δημιουργείται και ένα δίκτυο στο σκοτάδι, που αποκαλύπτει τα ευάλωτα σημεία της ακτής. Ενώ το φως λειτουργεί ως μέσο καθοδήγησης και προστασίας, ταυτόχρονα μπορεί να καταστήσει πιο προσιτή τη δυνατότητα παραβίασης του αβάτου -για όποιον επιθυμεί να το προσεγγίσει. Τα φώτα σταδιακά παρασύρονται από το κύμα, το δίκτυο αλλάζει διαρκώς μορφή. Όταν ξημερώσει, κάποια φανάρια έχουν σβήσει, έχουν ξεβραστεί σε ακτές, έχουν παραπλανήσει ίσως σε εσφαλμένες διαδρομές. Όμως οι πύργοι - κάποτε προστάτες του αβάτου- ήταν άδειοι. Κανένα βλέμμα δεν φυλούσε την ακτή, *ποιος τελικά προστάτευε το άβατο;*

ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΟ

Υπάρχουν τόποι που γνωρίζουμε γι' αυτούς χωρίς ποτέ να τους έχουμε επισκεφθεί. Τόποι που παραμένουν μακριά ή στη σφαίρα της φαντασίας και υπάρχουν για εμάς μόνο μέσα από εικόνες και αφηγήσεις. Στην παρούσα εργασία, επιχειρούμε να μεταφέρουμε με οπτικά χωρικά και αφηγηματικά μέσα τη δική μας ανάγνωση από ένα τέτοιο μέρος στο οποίο δεν μπορούμε να πάμε: το άγιο όρος, που λόγω του αβάτου καθίσταται για εμάς απρόσιτο και απαγορευμένο. Έτσι, λειτουργεί κυρίως ως εικόνα στον ορίζοντα, κάτι που μπορούμε να παρατηρήσουμε αλλά όχι να προσεγγίσουμε. Σαν ένα αποκομμένο νησί, όχι με τη γεωγραφική του έννοια, αλλά ως ένας τόπος διαχωρισμένος από τον υπόλοιπο κόσμο: *Νήσος Άθως*.

Η προσέγγισή μας αποτελείται από μια χαρτογραφική απόπειρα αναδιήγησης αυτής της τοπολογικής ανάγνωσης: Μία και μαζί πολλαπλές ερμηνευτικές εκδοχές της χερσονήσου του Άθου, η οποία διαμορφώνεται από τις παρατηρήσεις και τα ερωτήματα που είχαμε και θέτουμε εμείς οι ίδιες, που, σε συνδυασμό όμως με τις διαμεσολαβημένες πληροφορίες που έχουμε για το συγκεκριμένο μέρος, καθιστούν αυτή την αφήγηση υποκειμενική αλλά και κατά έναν τρόπο διυποκειμενική.

ΙΕΡΑ ΕΠΙΣΤΑΣΙΑ
ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
ΑΘΩ

ΚΑΡΥΑΙ ΤΗΣ 24-08-2013
ΛΗΓΕΙ ΤΗ: 27-08-2014
ΑΑ-45/1

ΔΙΑΜΟΝΗΤΗΡΙΟΝ

ΠΡΟΣ
ΤΑΣ ΕΙΚΟΣΙΝ ΙΕΡΑΣ ΚΑΙ ΣΕΒΑΣΜΙΑΣ ΜΟΝΑΣ
ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ
ΑΘΩ

Ὁ κομιστὴς τοῦ παρόντος ἱεροκοινοσφραγίστου καὶ ἐνυπογράφου γράμματος ἡμῶν

κύριος .....

τοῦ ..... θρήσκευμα: ΧΡΙΣΤΙΑΝΟΣ ΟΡΘΟΔΟΞΟΣ

ἰδιότης: .....

ἀρ. Δ.Α.Τ.: ..... ἀρ. Διαβ.: .....

πόλις ἢ χώρα: ΕΛΛΑΔΑ..... μὲ ἄδειαν παραμονῆς τεσσάρων (4) ἡμερῶν, ἀφίκετο πρὸς ἐπίσκεψιν τῶν ἱερῶν σκηνωμάτων καὶ προσκύνησιν τῶν ἐν αὐτοῖς ἀποκειμένων ἱερῶν καὶ ὁσίων τῆς Πίστεως ἡμῶν.

Παρακαλεῖσθε ὅθεν, ὅπως παράσχητε αὐτῷ, πρὸς τῇ φιλόφρονι ὑποδοχῇ καὶ πᾶσαν ἄμα δυνατὴν φιλοξενίαν καὶ περιποίησιν πρὸς ἐκπλήρωσιν τοῦ δι' ὃν ἔρχεται αὐτόσε σκοποῦ.

Ἐφ' ᾧ διατελοῦμεν λίαν φιλαδέλφως ἐν Χριστῷ ἀδελφοί

ΟΙ ΕΠΙΣΤΑΤΑΙ ΤΗΣ ΙΕΡΑΣ ΚΟΙΝΟΤΗΤΟΣ ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΟΡΟΥΣ ΑΘΩ

Ο ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ	ΠΡΩΤΕΠΙΣΤΑΤΗΣ	Γέρων Συμεών
Ο ΖΩΓΡΑΦΟΥ	ΕΠΙΣΤΑΤΗΣ	Μοναχ Εβδιμωφ
Ο ΡΩΣΣΙΚΟΥ	ΕΠΙΣΤΑΤΗΣ	ιερομ. Καρπος
Ο ΚΟΥΤΛΟΥΜΟΥΣΙΟΥ	ΕΠΙΣΤΑΤΗΣ	Γέρων Εφραίμ

ΝΗΣΟΣ ΑΘΩΣ

Η Αυτόνομη Μοναστική Πολιτεία του Αγίου Όρους αποτελεί αυτοδιοίκητο τμήμα της Ελληνικής Δημοκρατίας και λειτουργεί με ένα ιδιαίτερο διοικητικό και θεσμικό καθεστώς που ορίζεται από τον Καταστατικό Χάρτη του Αγίου Όρους. Ένας από τους κανόνες που το διέπουν είναι ο θεσμός του αβάτου, ο οποίος απαγορεύει την είσοδο των γυναικών, καθώς και των περισσότερων θηλυκών ζώων. Με την επιβολή της απαγόρευσης, εντείνεται και η περιέργεια.

Τι είναι αυτό που προστατεύεται τόσο αυστηρά; Τι υπάρχει πίσω από το όριο;

Η απαγόρευση, αντί να σβήνει το ενδιαφέρον, το εντείνει. Δημιουργεί έναν αόρατο χώρο φαντασίας, έναν άβατο τόπο που υπάρχει κυρίως στο μυαλό αυτού που δεν επιτρέπεται να τον προσεγγίσει. Έτσι, στην προσπάθεια κατανόησης ενός μέρους που δεν μπορούμε –ή δεν πρέπει– να πάμε, θέλαμε να φτάσουμε όσο πιο κοντά μας ήταν δυνατό, και τον περασμένο Σεπτέμβριο επισκεφθήκαμε την Ουρανούπολη και τα γαϊδουρονήσια.

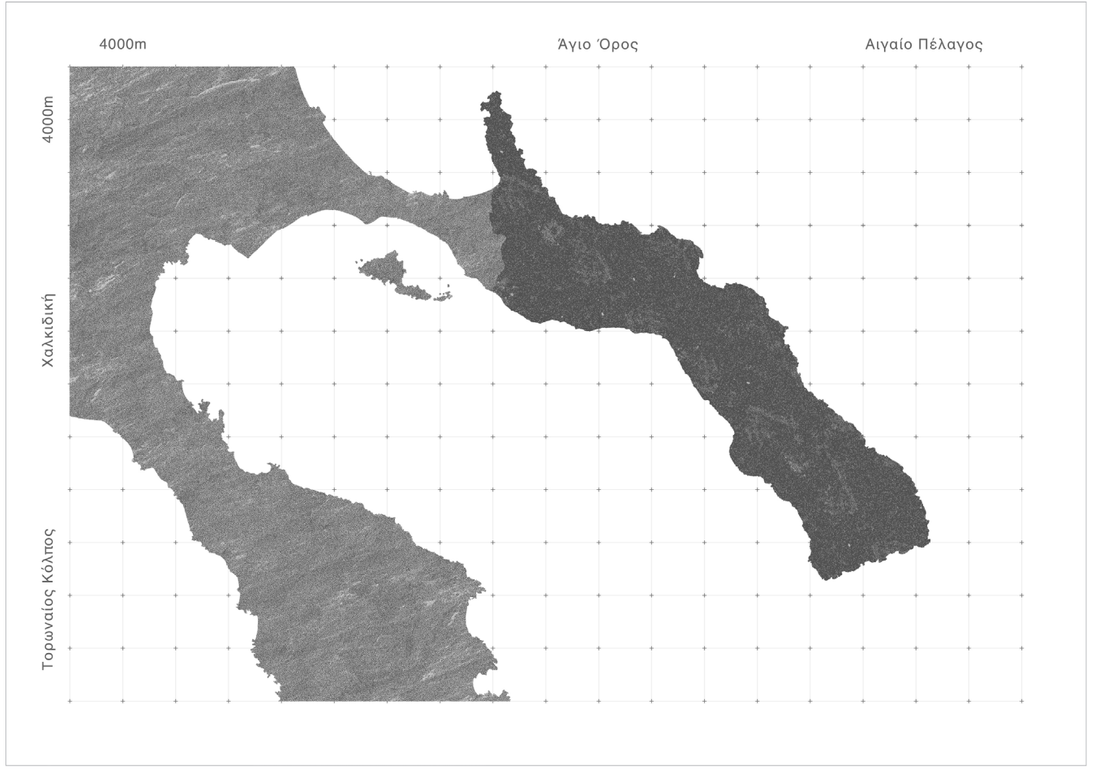

4000m
Κυκλάδες
Τρανσάλπινος Κλίνος
Κυκλάδες
Κυκλάδες
Κυκλάδες

ΣΤΕΡΙΑ-ΘΑΛΑΣΣΑ,
ΣΤΕΡΙΑ-ΘΑΛΑΣΣΑ

Στον χάρτη φαίνεται η γεωγραφική θέση του Αγίου Όρους σε σχέση με την υπόλοιπη Χαλκιδική, την Ουρανούπολη, που αποτελεί τον τελευταίο οικισμό πριν τα σύνορά του, καθώς και με το νησί της Αμμουλιανής και τα γαϊδουρονήσια.

Η πρώτη μας επαφή με την περιοχή ήταν η Ουρανούπολη. Στο λιμάνι συναντήσαμε τον Πύργο Προσφορίου, ένα από τα παλαιότερα σωζόμενα κτίσματα της περιοχής. Η κλίμακα του, σε σχέση με τον γύρω οικισμό, μας έκανε ιδιαίτερη εντύπωση. Η θέση και ο προσανατολισμός του άνοιγαν το βλέμμα προς τα Γαϊδουρονήσια και τη μύτη του Αγίου Όρους, που διαγραφόταν αχνά στο βάθος.

Όσο βρισκόμασταν στο καραβάκι γνωρίσαμε τον καπετάνιο Μιχάλη, που μας μετέφερε πληροφορίες και αφηγήσεις για την περιοχή. Μας εξήγησε πως ο υπάρχων οικισμός χτίστηκε πάνω στην αρχαία Ουρανούπολη, η οποια καταστράφηκε έπειτα από έναν μεγάλο σεισμό. Κομματια της παραμένουν μέχρι σήμερα στον βυθό της θάλασσας. Ο ίδιος σεισμός φαίνεται πως επηρέασε και τη μορφολογία των γύρω νησίδων.

Α Τσιμεντένιο πλοίο.

Β Θέα προς τα γαιδουρονήσια.

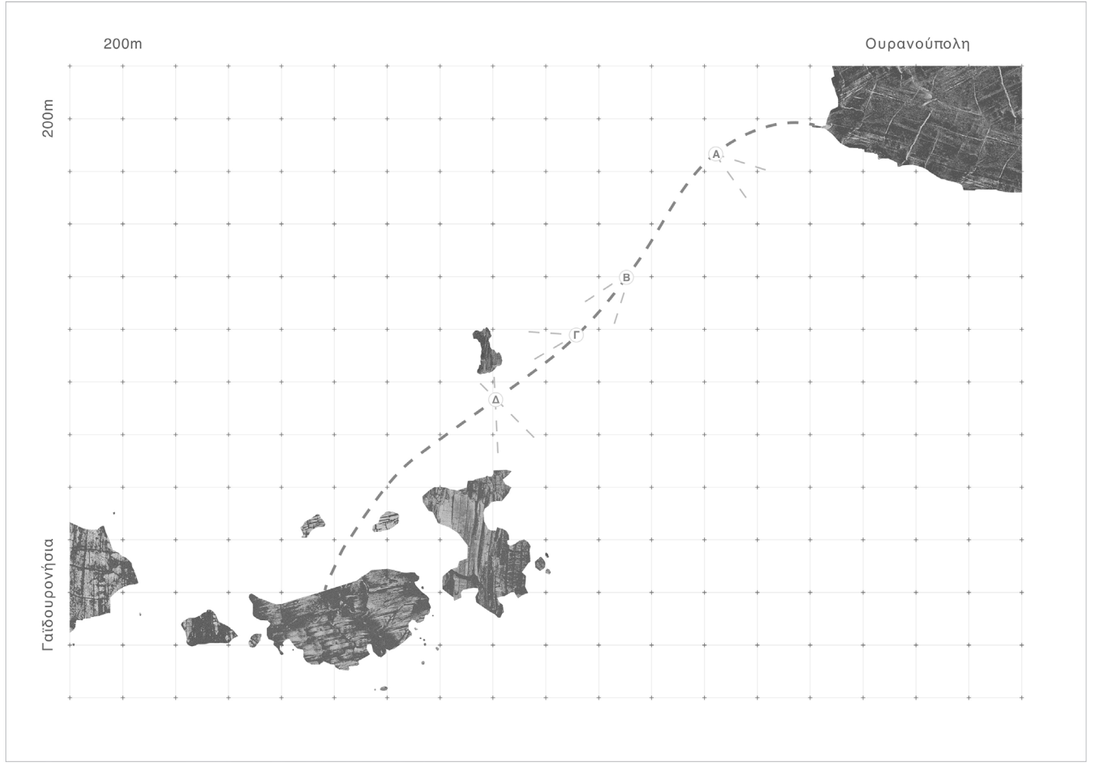
Γ Νήσος Φάρος ή Φρύνη.

Δ Νήσος Φάρος ή Φρύνη.

Δ Νήσος Τηγάνι ή Κατσικονήσι.

Ι Κόλπος στα νότια Δρένια.

Κ Η μορφολογία του εδάφους.

Λ Οπτική της Δυτικής πλευράς.

Λ Χαράδρα στα Δρένια.

Μ Το Όρος Άθως στο βάθος.

Ε Το λιμάνι στο Κατσικονήσι.

Ζ Οπτική προς τον Βορρά.

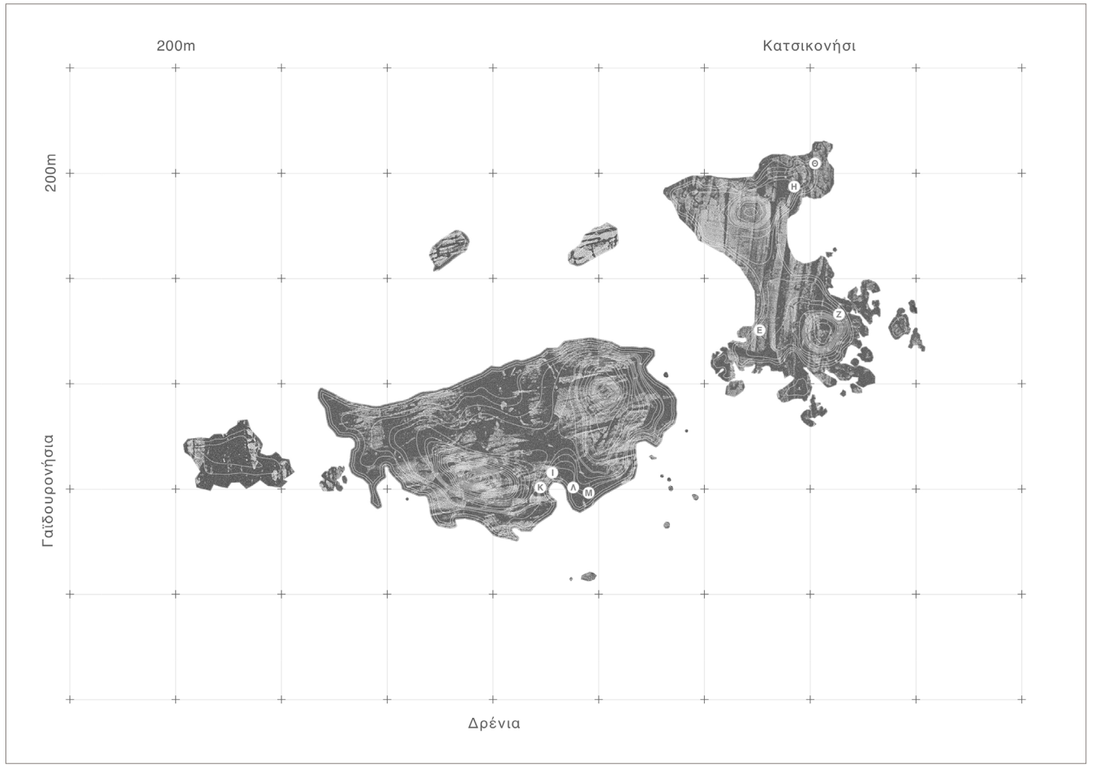
Ζ Βραχονησίδα και το Όρος Άθως.

Η Οπτική προς τα Νοτιοανατολικά.

Θ Σχέση με το Νησί Φάρος.

Το τοπίο στα Δρένια μας κίνησε το ενδιαφέρον: Το κέντρο του νησιού έμοιαζε βυθισμένο, σαν να έλλειπε ένα τμήμα της γης, ενώ οι γεωλογικές διαστρωματώσεις των πετρωμάτων έκαναν ακόμη πιο πειστική την περιγραφή του καπετάνιου για τον σεισμό, καθώς φαίνεται να είχαν γείρει στο πλάι. Οι βράχοι διαμόρφωναν χαράδρες, φυσικά κάδρα που κατεύθυναν το βλέμμα στον Άθω.

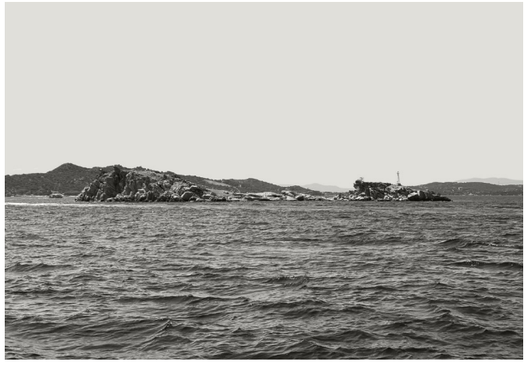
Το τοπίο στο κατσικονήσι διέφερε αισθητά: Η ακτή ήταν γυμνή και ήρεμη, και διάσπαρτα υπήρχαν ελάχιστα δέντρα, σαν μικρά σημάδια ζωής μέσα σε ένα ξερό λιβάδι. Η θέα από ψηλά ήταν εντυπωσιακή, μπροστά η Ουρανούπολη, στα δεξιά, αχνοφαινόταν το περίγραμμα του Άθω και στα αριστερά το νησί φάρος.

Παρότι ποτέ δεν φτάσαμε σε αυτό, η πιο κοντινή επαφή μας με το νησί Φάρο υπήρξε όσο βρισκόμασταν στο καραβάκι της επιστροφής. Ήταν αισθητά μικρότερο από τα άλλα νησιά, αλλά οι άκρες των βράχων ήταν εντυπωσιακά άγριες, ψηλές και σκληρές και δεν υπήρχε ίχνος βλάστησης, προσθέτοντας μια ακόμα αίσθηση απομόνωσης.

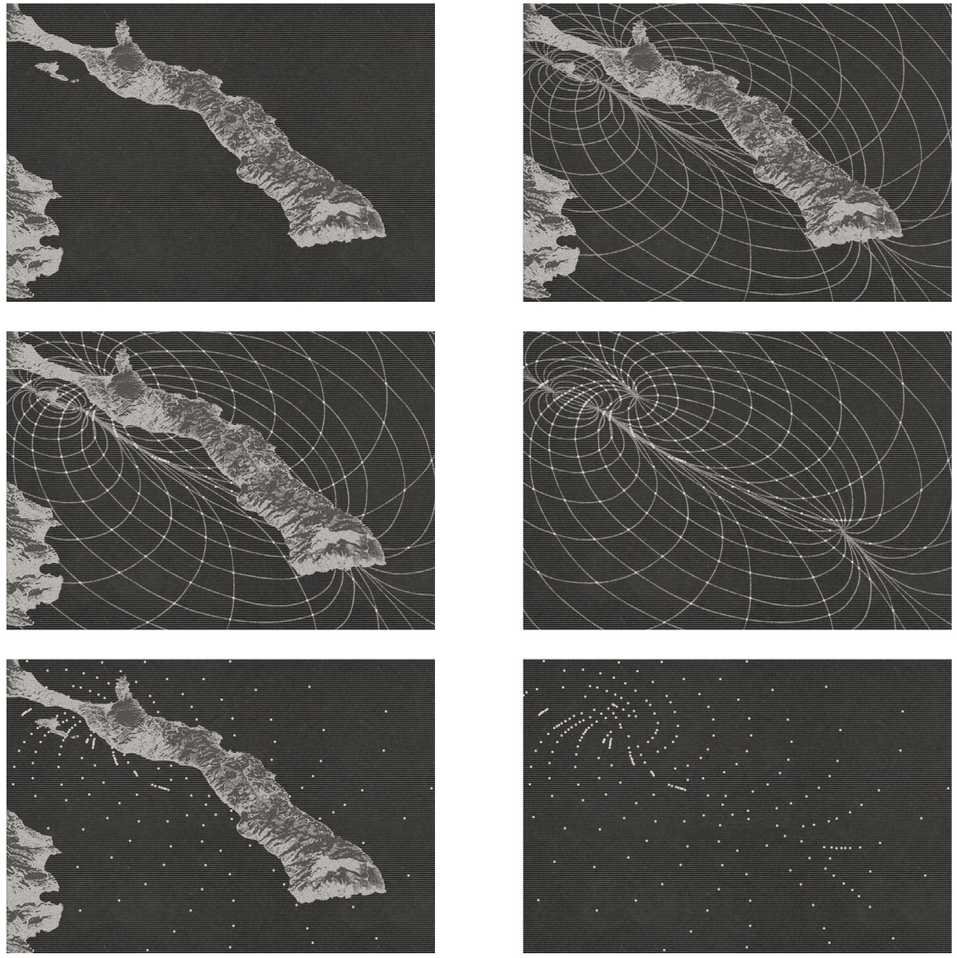

Αφορμή για την επίσκεψή μας στα γαϊδουρονήσια αποτέλεσε η προνομιακή γεωγραφική θέση τους, σε συνάρτηση με το Άγιο Όρος. Ωστόσο, χάρις στην επίσκεψή μας σε αυτά, αναπτύξαμε ένα ουσιαστικό ενδιαφέρον για τις συγκεκριμένες νήσους -ως σύμπλεγμα και ως μονάδες- αλλά και για την ευρύτερη θαλάσσια περιοχή, διευρύνοντας έτσι το πεδίο έρευνας. Έτσι, αντιλαμβανόμαστε τον βατό χώρο που επισκεφθήκαμε και τον άβατο χώρο που παρατηρήσαμε (από μακριά) ως δύο πόλους ενδιαφέροντος οι οποίοι συνομιλούν.

«ΤΑ ΑΔΥΤΑ ΤΩΝ ΑΔΥΤΩΝ»

Σύμφωνα με την ορθόδοξη παράδοση, κατά τους πρώτους χριστιανικούς αιώνες η Παναγία επισκέφθηκε την περιοχή του Αγίου Όρους και την ευλόγησε, ζητώντας να γίνει ο τόπος αυτός ο προσωπικός της κλήρος. Από τότε καθιερώθηκε ως το «Περιβόλι της Παναγίας», ένας χώρος αφιερωμένος μόνο σε Εκείνη, όπου καμία άλλη γυναικεία παρουσία δεν θα έπρεπε να υπάρχει. Η αφιέρωση αυτή δεν έμεινε μόνο στο επίπεδο του μύθου, απέκτησε χωρική διάσταση μέσω του αβάτου και δεν παρουσιάστηκε ως αποκλεισμός, αλλά ως πράξη σεβασμού.

Το συγκεκριμένο σύνορο έχει σαφώς εναν έμφυλο χαρακτήρα. Εμείς τον αναγνωρίσαμε, αλλά δεν επικεντρωθήκαμε μόνο σε αυτόν, θέλοντας να εισάγουμε άλλους, ετερόκλητους και ίσως πιο διευρυμένους προβληματισμούς.

ΟΣΟΙ ΕΠΙΘΥΜΟΥΝ ΝΑ ΕΠΙΣΚΕΦΘΟΥΝ ΤΟ ΑΓΙΟ ΟΡΟΣ, ΕΠΙΤΡΕΠΕΤΑΙ ΝΑ ΕΙΣΕΛΘΟΥΝ ΜΟΝΟ ΑΠΟ ΤΗΝ ΟΥΡΑΝΟΥΠΟΛΗ ΜΕ ΠΛΟΙΟ. ΑΠΟ ΕΔΩ Η ΔΙΕΛΕΥΣΗ ΕΙΝΑΙ ΛΑΘΡΑΙΑ ΚΑΙ ΤΙΜΩΡΕΙΤΑΙ ΑΠΟ ΤΟΝ ΝΟΜΟ.

Οι πινακίδες απαγόρευσης δεν λειτουργούν απλώς ως πληροφορία, λειτουργούν ως δήλωση εξουσίας. Δηλώνουν ότι ο χώρος δεν είναι ουδέτερος, ότι φέρει κανόνες και ιεραρχίες. Μια γραμμή που χαράσσεται για να ορίσει ποιος επιτρέπεται να περάσει και ποιος οχι, ποιος ανήκει και ποιος αποκλείεται. Η απαγόρευση δεν στέκεται μόνο στο όριο του χώρου, αλλά διαχέεται και στον τρόπο που ο χώρος γίνεται αντιληπτός.

Κατά το μεγαλύτερο μήκος του, το Άγιο Όρος βρέχεται από τη θάλασσα, με τα σύνορα του να ορίζονται από αυτό το φυσικό όριο, και σε μικρότερο βαθμό από φράχτες και πινακίδες στο χερσαίο του σύνορο με τη Χαλκιδική.

Στην πραγματικότητα, τα σύνορα μπορούν εύκολα να παραβιαστούν τόσο από τη στεριά, όσο και από τη θάλασσα. Αυτό που τα προστατεύει, είναι περισσότερο ο θεσμός του αβάτου, και λιγότερο η υλική τους υπόσταση. Ο φόβος των συνεπειών της παράβασης, ή της βεβήλωσης του ιερού. Ποιος τολμάει να αναθεωρήσει ένα θεσμό που διατηρείται εδώ και μια χιλιετία;

Έτσι, ενώ το άβατο του Άθω αφορά τον υλικό, φυσικό χώρο, η τήρησή του ίσως διασφαλίζεται περισσότερο με μέσα που δεν εκδηλώνονται χωρικά.

ΕΚΔΟΣΗ ΕΞΟΥΣΙΟΔΟΤΗΣΗΣ

Υπό μια αντίληψη, ο χώρος, αποτελείται από τρεις εκφάνσεις. Η πρώτη είναι η φυσική, η υλική του διάσταση. Η δεύτερη είναι η νοητική του κατασκευή, δηλαδή οι αναπαραστάσεις του χώρου και οι αφηγήσεις για αυτόν. Τέλος, η βιωματική του διάσταση. Μην έχοντας πρόσβαση στο Άγιο όρος λόγω του αβάτου, εμείς τελικά το αντιλαμβανόμαστε μόνο διαμεσολαβημένα ή το παρατηρούμε από μακριά.

Πως αναπαρίσταται το βίωμα ενός χώρου που δεν έχεις βιώσει; Πόσο κοντά μπορείς να φτάσεις στο βίωμα;

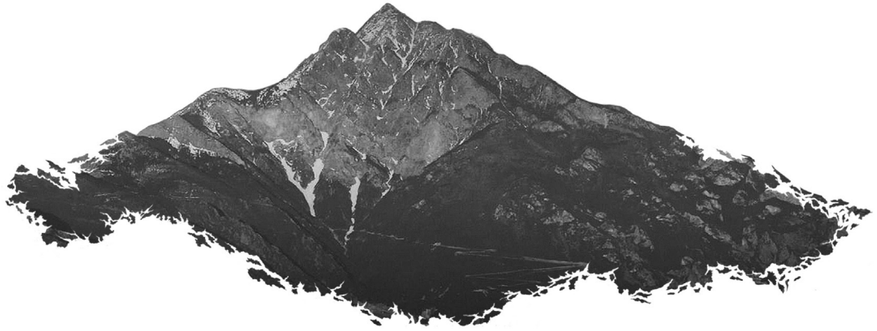
Πριν από τη διάδοση του διαδικτύου, ένα άτομο που δεν είχε επισκεφτεί το Άγιο όρος διέθετε περιορισμένα μέσα για να το φανταστεί. Τα μέσα αυτά περιορίζονταν σε αφηγήσεις, γραπτές μαρτυρίες, σχέδια βιβλία και έντυπες εικόνες. Πλέον, υπάρχει πρόσβαση σε δορυφορικούς χάρτες με μεγάλη λεπτομέρεια, σε ιστοτόπους με περιηγήσεις από τις μονές, φωτογραφίες σχέδια και περιγραφές για την διάταξη των κτιρίων. Το άβατο συνεχίζει να έχει ισχύ στο φυσικό χώρο, αλλά τα όριά του θολώνουν με τη χρήση αυτών των μέσων.

Ταυτόχρονα όμως, οι προσβάσιμες για τους “έξω” πληροφορίες, αποτελούν κατά βάση επιμελημένες αφηγήσεις από “μέσα”. Άλλωστε, η μοναστική πολιτεία, πασχίζει να διατηρεί μια συγκεκριμένη και επιμελημένη εικόνα, αποκρύβοντας όποιες πληροφορίες θέλει.

Έτσι, παρά τον όγκο της, η πληροφορία στην οποία έχουμε πρόσβαση είναι, διαμεσολαβημένη, αποσπασματική, σκηνοθετημένη, και δεν μπορούμε να επαληθεύσουμε πότε είναι έγκυρη. Παράλληλα, προέρχεται από διαφορετικές χρονικές στιγμές. Άλλες αναφορές παραμένουν στατικές στον χρόνο, ενώ άλλες ανανεώνονται διαρκώς. Έτσι, η εικόνα που διαμορφώνουμε για το Άγιο Όρος αποτελεί μια σύνθεση διαφορετικών οπτικών αλλά και διαφορετικών χρόνων.

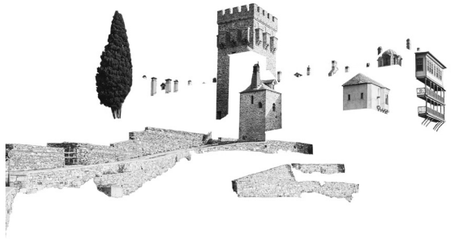

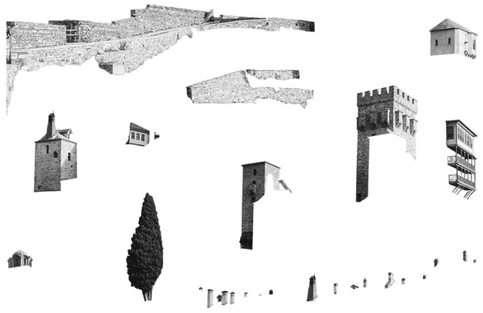
ΤΥΠΟΛΟΓΙΟ

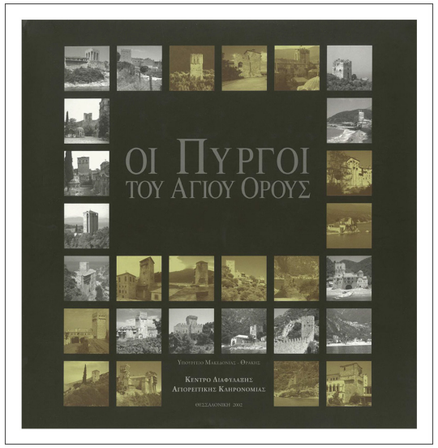
Το πλαίσιο στο οποίο κινηθήκαμε, ενέχει αφενός μια συνθήκη διαμεσολάβησης και αφετέρου μια προσπάθεια αναγνώρισης ορισμένων ποιοτικών στοιχείων για το μέρος. Έτσι, αναλύσαμε μερικές από τις αρχιτεκτονικές τυπολογίες του αγίου όρους, και ιδίως αυτή του πύργου, συνδυαστικά με έννοιες όπως αυτή του φάρου που θα δούμε και παρακάτω.

Οι πύργοι αποτέλεσαν κομβικό κομμάτι της έρευνάς μας. Ιστορικά στοιχεία ανάγουν την κατασκευή τους στο Άγιο όρος τον 10ο αιώνα μ.Χ. Στο βιβλίο “Οι Πύργοι του Αγίου Όρους”, καταγράφονται συνολικά 122 εντός της χερσονήσου και περιλαμβάνουν κυρίως αυτούς που σώζονται σήμερα.

Ο οχυρωματικός πύργος, είχε σημαντικό ρόλο στην άμυνα του αγίου όρους από επιδρομές και διατηρούσε την αυτοτέλειά του ως κατασκευή. Αυτή εξασφαλίζονταν με τη διακοπή της επικοινωνίας του με το τείχος, την ιδιαίτερη και ελεγχόμενη είσοδο και την αποθήκευση εφοδίων. Παράλληλα, πλήθος πύργων έχουν χρησιμοποιηθεί ως βιβλιοθήκες, εργαστήρια αντιγραφής χειρογράφων και άλλα εργαστήρια, κελιά μοναχών, φυλακές εξορίστων, σκευοφυλάκια, αποθήκες και χώρους υγιεινής.

Ορισμένοι οχυρωματικοί πύργοι, βρίσκονται στους αρσανάδες. Με τον όρο αυτόν περιγράφονται κυρίως μικρές ναυπηγικές μονάδες, που βρίσκονται στο πλησιέστερο λιμάνι από τη μονή, και στις οποίες ανελκύονται, συνήθως, μικρά σκάφη. Η έρευνά μας εστιάζει περισσότερο σε αυτούς, καθώς είναι προσεγγίσιμοι από την θάλασσα και επειδή τμήμα του δικτύου πύργων, βρίσκεται εκτός του Αγίου όρους, όπως π.χ. ο πύργος της Ουρανούπολης ή Προσφορίου.

08. Πύργος αρσανά Ζωγράφου
40.28467754128164, 24.151180269040317

09. Πύργος αρσανά Κωνστανίτου
40.2843869982163, 24.153723999726623

13. Πύργος αρσανά Ξηροποτάμου
40.22401225246859, 24.217505293291048

15. Πύργος αρσανά Σιμωνόπετρας
40.18675313853606, 24.24628698635072

18. Πύργος αρσανά Αγίου Παύλου
40.16143868919949, 24.281056247993746

25. Πύργος αρσανά Μεγίστης Λαύρας
40.171916798867 24, 24.388776911625264

27. Πύργος αρσανά Καρακάλλου
40.228944878281666, 24.31458214449858

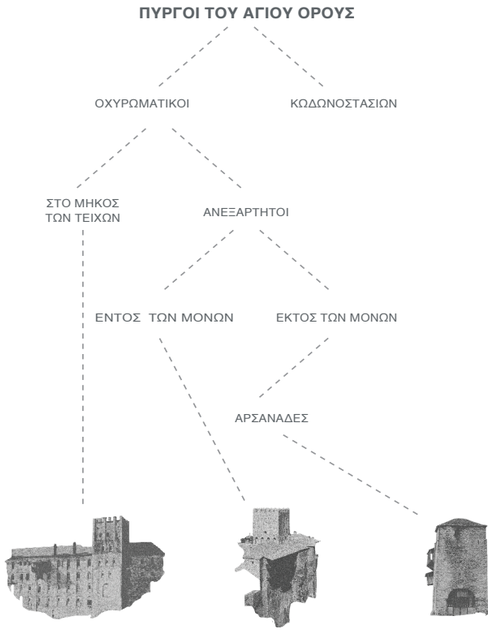
30. Πύργος αρσανά Ιβήρων
40.247148876650954, 24.285740222456212

33. Πύργος αρσανά Κουτλουμουσίου
40.256757722178904, 24.281614524575623

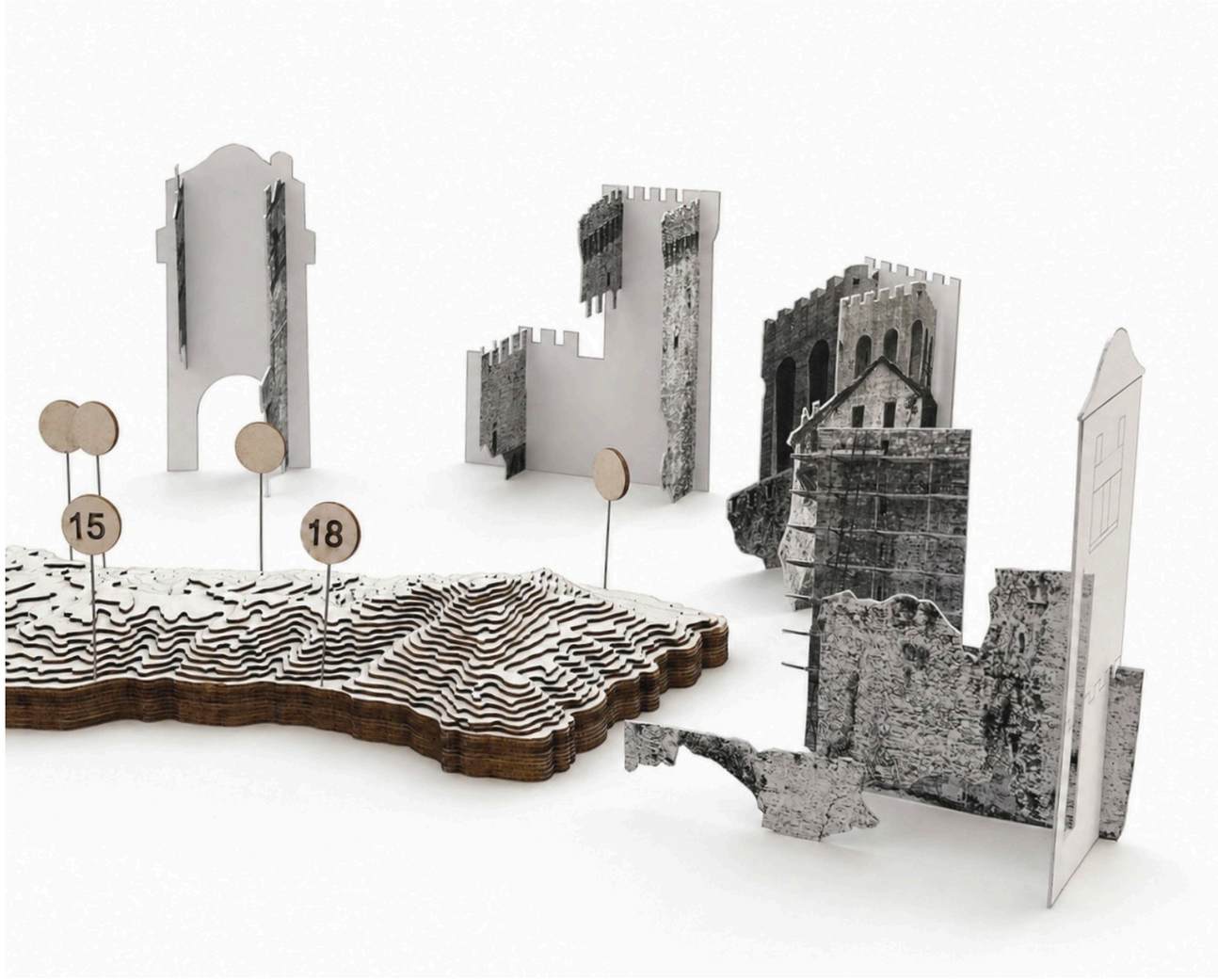

Αρσανάδες του Αγίου Όρους
Αρσανάδες με οχυρωματικό πύργο
Λιμάνια Ουρανούπολης και Ιερισσού

Μπορούμε να υποθέσουμε πως σε ένα βαθμό η ερμηνεία των πύργων στη συλλογική τους πρόσληψη είναι (τουλάχιστον) διττή. Από τη μια, σε παραμύθια και θρύλους ο Πύργος περιγράφεται ως φυλακή, -συνήθως μιας θηλυκότητας που μετέπειτα σώζεται από έναν υποψήφιο γαμπρό-ιππότη. Ο Πύργος (που ενίοτε αποτελεί τμήμα ενός κάστρου) φρουρείται είτε από κάποιο μυθικό πλάσμα όπως ένας δράκος, είτε από κάποιο τεχνητό ή φυσικό εμπόδιο όπως μια τάφρος στην περίμετρο του ιδίου ή του κάστρου. Παράλληλα, όταν αποτελεί τμήμα ενός κάστρου, ο Πύργος τοποθετείται στο ανώτατο σημείο του προσφέροντας πανοραμική θέα, και ενίοτε στην κάτοικό του το θέαμα των “υποψηφίων” που καλούνται να προσπελάσουν τα εμπόδια. (Το δικό της Κολοσσαίο).

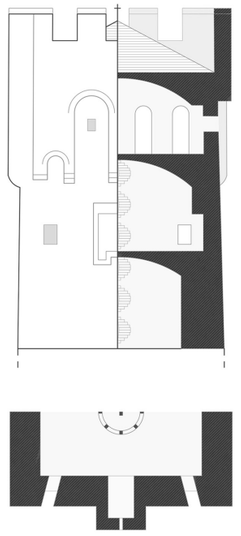
Σε άλλους θρύλους παραμύθια και αφηγήσεις, η χρήση του Πύργου περιγράφεται ως αμυντική σε επιδρομές, και ο σχεδιασμός του παρουσιάζεται συχνά ως κρίσιμος για το αν η απώθηση του εχθρού θα είναι επιτυχής ή μη. Ο Πύργος που στη δεύτερη αφήγηση αποτελεί τμήμα κάποιου τείχους, συγκροτεί το καταφύγιο αυτών που υπερασπίζονται και την φυλακή των παραβατών που απέτυχαν.

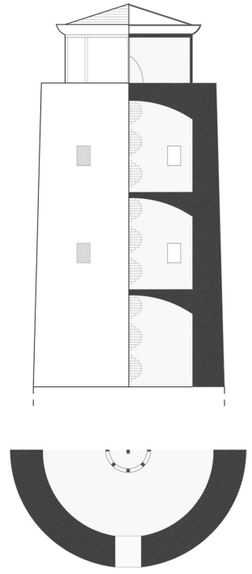

Με αφορμή το μικρό νησάκι που λέγεται Φάρος στα Γαϊδουρονήσια, διερευνήσαμε την έννοια του φάρου εννοιολογικά και συμβολικά. Παράλληλα, ενώ δεν υπάρχουν φάροι στην ευρύτερη περιοχή μελέτης, συγκρίναμε τη μορφολογική του διάσταση κυρίως σε συσχετισμό με εκείνη των πύργων.

Η μορφή του εκτυλίσσεται καθ' ύψος. Είναι μια λιτή, συχνά λιθόκτιστη κατασκευή, με εσωτερική σκάλα. Στα χαμηλά επίπεδα βρίσκονται βοηθητικοί χώροι, αποθήκες καθώς και τα μηχανικά συστήματα που υποστηρίζουν τη λειτουργία του φάρου. Στη συνέχεια οι χώροι διημέρευσης του φαροφύλακα και στην κορυφή ο φωτιστικός θάλαμος.

Τόσο μορφολογικά, όσο και λειτουργικά, ο φάρος και ο πύργος εμφανίζουν συσχετισμούς - ιδίως όσον αφορά τους πύργους στους αρσανάδες. Και οι δύο αναπτύσσονται κατακόρυφα στον ορίζοντα, διακρίνονται από μακριά και εντάσσονται σε ένα ευρύτερο δίκτυο, -διατηρώντας όμως και τη σχετική τους αυτονομία. Πέρα από την προκαθορισμένη τους λειτουργία, και τα δυο συστήματα φιλοξενούσαν πληθώρα άλλων χρήσεων. Τέλος, συσχετίζονται με τα πλοία: Από τη μια ο φάρος τα καθοδηγεί, από την άλλη στον πύργο αποθηκεύονται και συντηρούνται.

Ο φάρος αποτελεί μια κατασκευή που έχει ως βασικό σκοπό την καθοδήγηση της ναυσιπλοΐας. Μέσω του φωτός που εκπέμπει, καθιστά ορατή τη στεριά μέσα στο σκοτάδι, την ομίχλη ή τις δύσκολες καιρικές συνθήκες, βοηθώντας τα πλοία να προσανατολιστούν και να ρυθμίσουν την πορεία τους. Τοποθετημένος συνήθως σε ακρωτήρια, μικρές νησίδες ή βραχώδεις προεξοχές, βρίσκεται ακριβώς στο όριο μεταξύ στεριάς και θάλασσας. Από αυτή τη θέση λειτουργεί ως σταθερό σημείο αναφοράς στο θαλάσσιο τοπίο, ένα στίγμα φωτός που δηλώνει την παρουσία της ακτής και προειδοποιεί για επικίνδυνα σημεία. Με αυτό τον τρόπο, ο φάρος δεν φωτίζει μόνο τον χώρο, αλλά οργανώνει την κίνηση μέσα σε αυτόν.

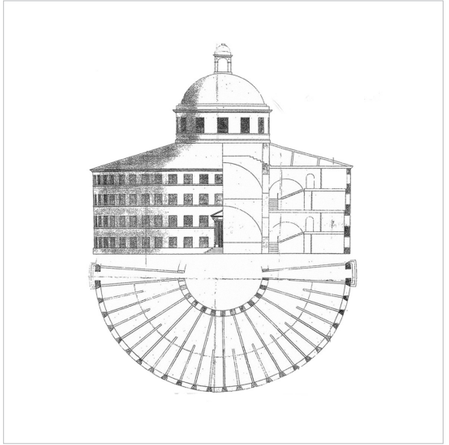
Σε επίπεδο νοήματος, ο φάρος δεν απαγορεύει τη διέλευση, αλλά το φως που εκπέμπει αποκαλύπτει, καθοδηγεί και προειδοποιεί. Ταυτόχρονα όμως οργανώνει ένα καθεστώς ορατότητας: δηλώνει παρουσία, επιτήρηση και επίγνωση του χώρου.

Το φως του φάρου έχει νόημα μόνο σε σχέση με άλλα φώτα, άλλες ακτές, άλλα σημεία αναφοράς. Έτσι, ο φάρος είναι μεμονωμένο κατακόρυφο γεγονός και μέρος ενός συνολικού συστήματος προσανατολισμού.

Τό μεῖζον ἀποτέλεσμα τοῦ «Πανοπτικοῦ» εἶναι, ἐπομένως, τό ἀκόλουθο: νά ὑποβάλλει στόν κρατούμενο μιά συνειδητή καί μόνιμη, σέ βάρος του, κατάσταση ὁρατότητας, πού ἐξασφαλίζει τήν αὐτόματη λειτουργία τῆς ἐξουσίας. Νά μονιμοποιεῖ τά ἀποτελέσματα τῆς ἐπιτήρησης, ἀκόμα κι ἄν αὐτή εἶναι ἀσυνεχής στήν ἄσκησή της· ἡ τελειότητα τῆς ἐξουσίας νά τείνει στό νά καθιστᾶ περιττή τή συγκεκριμένη ἄσκησή της· τό ἀρχιτεκτονικό τοῦτο συγκρότημα νά εἶναι μιά μηχανή γιά τήν ἐγκαθίδρυση καί τή στήριξη ἑνός εἴδους ἐξουσίας ἀνεξάρτητης ἀπό ἐκεῖνον πού τήν ἀσκεῖ· κοντολογίς, οἱ κρατούμενοι νά παγιδεύονται καί νά ὑφίστανται μιάν ἐξουσία τῆς ὁποίας οἱ ἴδιοι εἶναι οἱ φορεῖς. Γι' αὐτόν τό λόγο, εἶναι ταυτόχρονα καί πάρα πολύ καί πολύ λίγο νά παρακολουθεῖται ἀκατάπαυστα ὁ κρατούμενος ἀπό ἕναν ἐπιτηρητή: πολύ λίγο, διότι τό οὐσιαστικό εἶναι νά ξέρει ὅτι παρακολουθεῖται· παρά πολύ, διότι δέν ὑπάρχει ἀνάγκη νά παρακολουθεῖται πραγματικά. Γι' αὐτόν ἀκριβῶς τό λόγο, ὁ Bentham ὑποστήριζε πώς ἡ ἐξουσία πρέπει νά εἶναι ὁρατή καί ἀνεξέλεγκτη. Ὁρατή: ὁ κρατούμενος θά ἔχει ἀδιάκοπα μπροστά στά μάτια του τήν ἐπιβλητική σιλουέτα τοῦ κεντρικοῦ πύργου ἀπ' ὅπου τόν κατασκοπεύουν. Ἀνεξέλεγκτη: ὁ κρατούμενος δέν πρέπει ποτέ νά ξέρει ἄν πραγματικά τόν κατασκοπεύουν· πρέπει ὅμως νά εἶναι βέβαιος ὅτι εἶ-

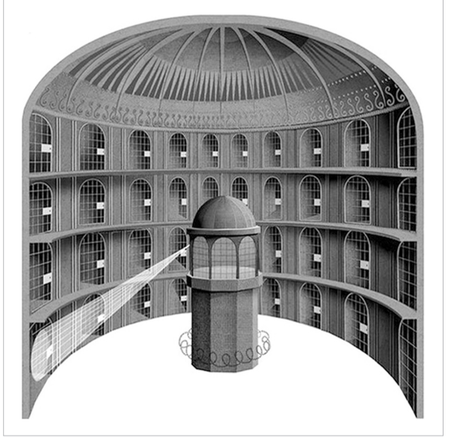
ναι δυνατόν νά παρακολουθεῖται κάθε στιγμή. Ὁ Bentham, γιά νά καταστήσει ἀβέβαιη τήν παρουσία ἢ τήν ἀπουσία τοῦ ἐπιτηρητῆ, ὥστε οἱ φυλακισμένοι νά μή μποροῦν, ἀπό τό κελλί τους, νά διακρίνουν κάποια σκιά ἤ νά συλλάβουν κάποια παρουσία του μέσα στόν πύργο, ἔχει προβλέψει ὄχι μονάχα παντζούρια στά παράθυρα τῆς κεντρικῆς αἰθουσας ἐπιτήρησης, ἀλλά καί, στό ἐσωτερικό της, χωρίσματα πού τήν τέμνουν σέ ὀρθή γωνία καί, γιά τό πέρασμα ἀπό τό ἕνα τμῆμα στό ἄλλο, ὄχι πόρτες ἀλλά δαιδαλώδεις διαδρόμους: γιατί καί ὁ παραμικρός παλμός, ἕνα φῶς πού ἀμυδρά διακρίνεται, κάποια ἀνταύγεια σ' ἕνα διάνοιγμα, θά πρόδιναν τήν παρουσία τοῦ φύλακα[3]. Τό Πανοπτικόν εἶναι μιά μηχανή διαχωρισμοῦ τοῦ ζεύγματος «βλέπω – μέ βλέπουν»: στό περιφερικό κυκλικό οἰκοδόμημα εἶναι κανείς ἀπόλυτα ὁρατός, χωρίς ποτέ ὁ ἴδιος νά βλέπει· ἀπό τόν κεντρικό πύργο βλέπει κανείς τά πάντα, χωρίς ποτέ νά τόν βλέπουν[4].

Willey Reveley, *σχέδια για τη φυλακή «Πανοπτικό» του Τζέρεμι Μπένθαμ*, 1791.

Αίθουσα του λαμπτήρα του φάρου, 1872.

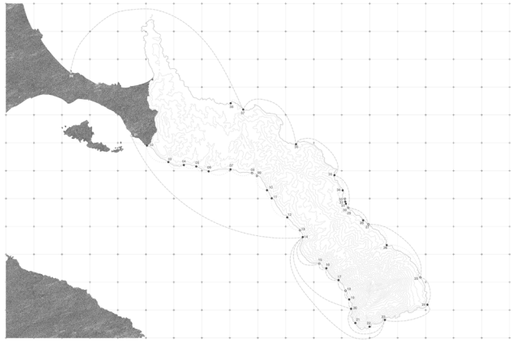

Σχέδιο για τη φυλακή «Πανοπτικό» του Τζέρεμι Μπένθαμ.

Ιερά Μονή Κουτλουμουσίου, Άγιο Όρος, 11ος αιώνας.

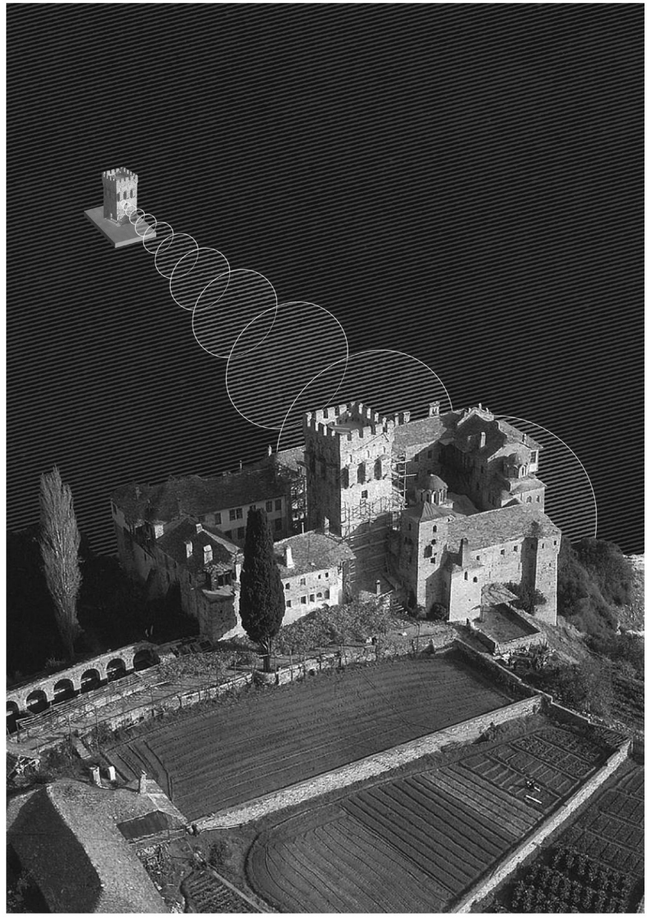
ΑΠΟΔΕΙΠΝΟ

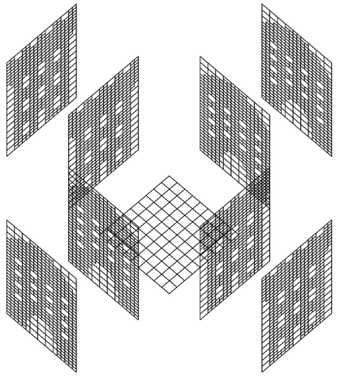

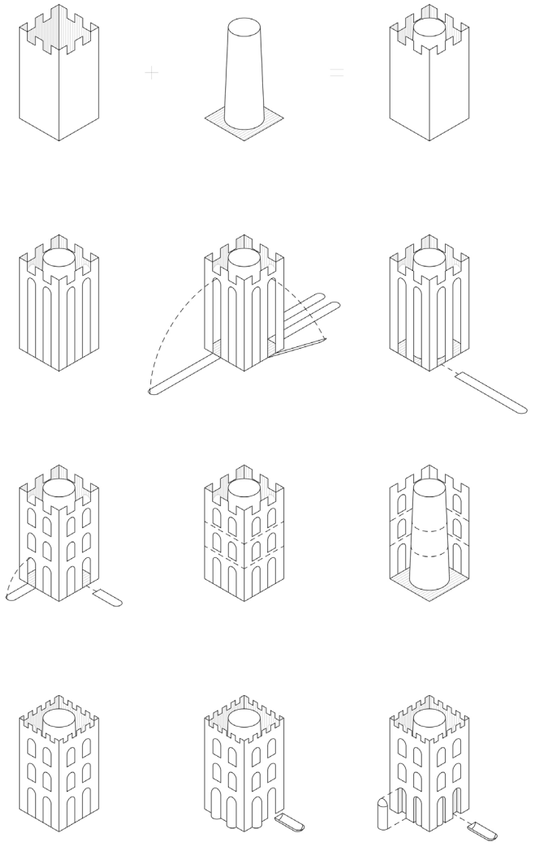
Σε αυτό το σημείο, επαναφέρουμε στοιχεία της επίσκεψής μας. Με αφετηρία το λιμάνι και τον πύργο της Ουρανούπολης οραματιστήκαμε μια διαδρομή γύρω από τη Χερσόνησο του Άθω. Τα λιμάνια όρισαν την πορεία της, και οι 9 πύργοι τις στάσεις. Μια διαδρομή που ακροβατεί στο σύνορο.

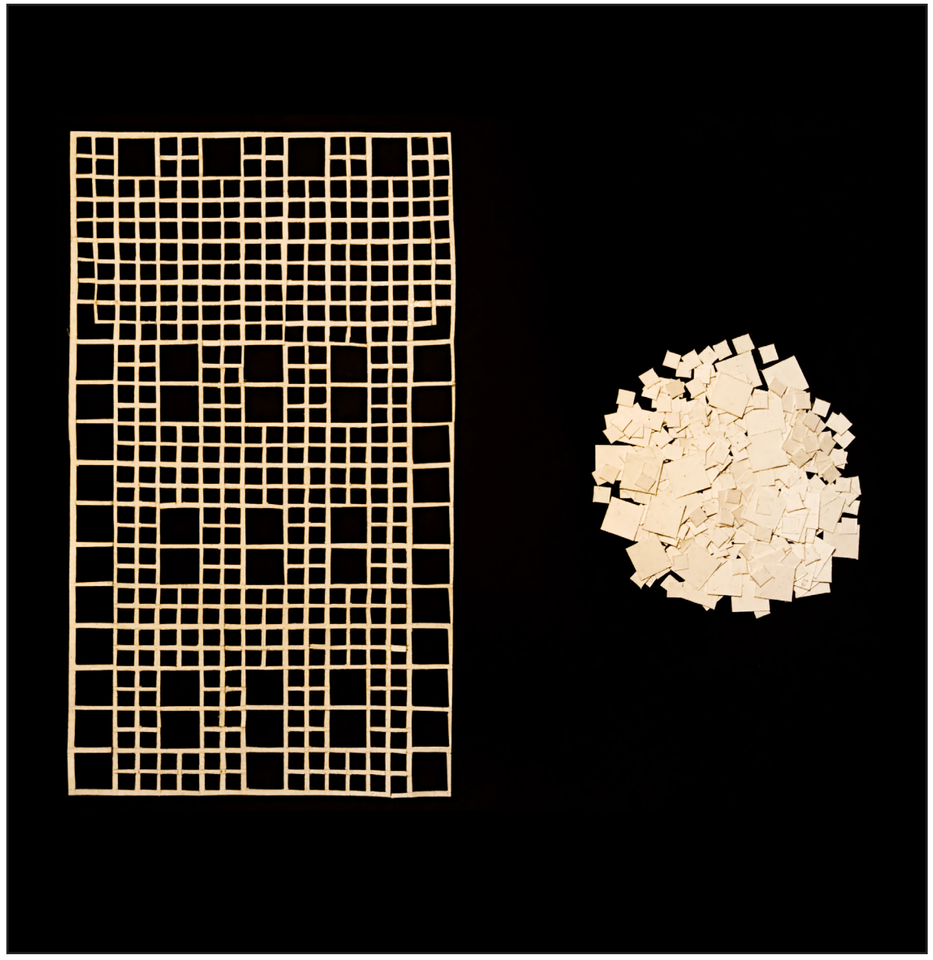
Στο teatro del mondo, ο Aldo Rossi άντλησε τα στοιχεία που συγκρότησαν το πλωτό θέατρο, από τις αρχιτεκτονικές τυπολογίες της Βενετίας. Ακολουθώντας μια αντίστοιχη μέθοδο, το λεξιλόγιο της δικής μας προσέγγισής, διαμορφώθηκε από τις τυπολογίες του πύργου και του φάρου. Αυτές, συγχωνεύτηκαν σε ένα πλωτό υβρίδιο, το οποίο με αφετηρία το νησί του φάρου, ξεκινάει να ταξιδεύει περιμετρικά της χερσονήσου, κάνοντας στάσεις από αρσανά σε αρσανά.

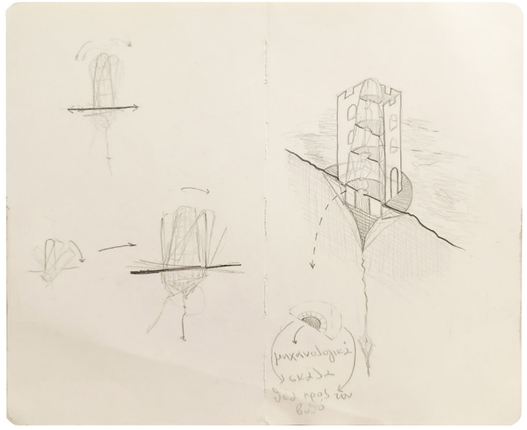
Το πλοίο φαίνεται να μοιάζει με ένα πύργο, που καθρεφτίζει αυτούς που υπάρχουν απέναντι. Από μακριά μοιάζει στιβαρός, αλλά είναι ένα σκηνικό, ελαφρύ, σχεδόν ψεύτικο, που κρύβει μέσα ένα φάρο. Ένας πλωτός δούρειος ίππος. Ο φάρος επιβλέπει, εκθέτει, επιτηρεί. Το πλοίο στέκεται στα όρια του συνόρου, δηλώνει την παρουσία του και προειδοποιεί για την πιθανότητα της παραβίασής του. Οι εθελοντικά αποκλεισμένοι που βρίσκονται στη στεριά, μπαίνουν σε μια συνθήκη εγρήγορσης.

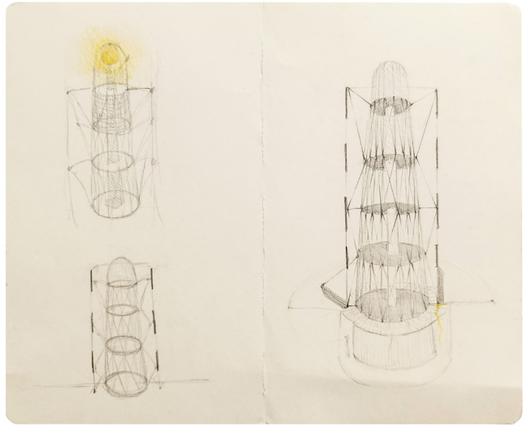

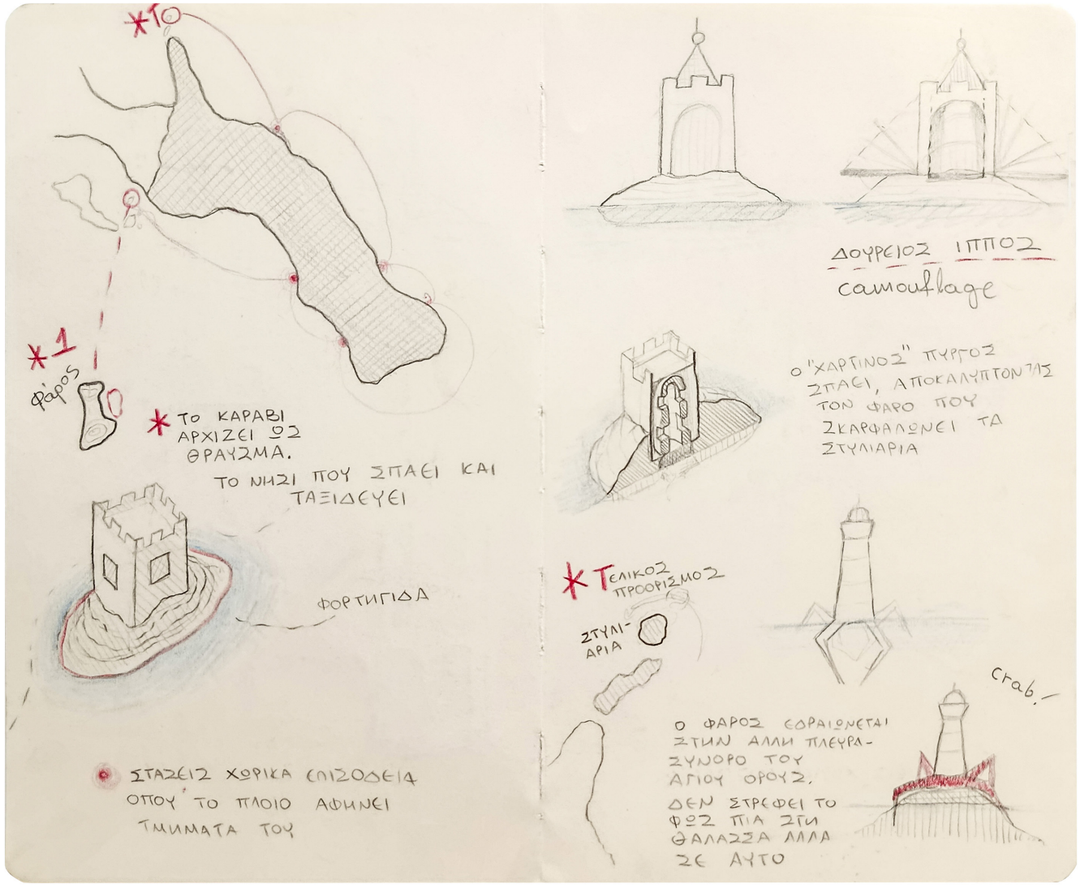

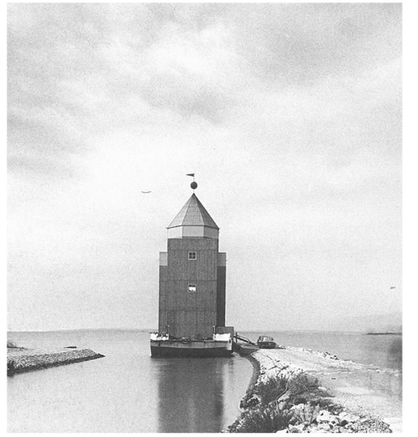

*το
*1
φάρος
* το καραβι αρχιζει το θραυσμα.
το νησι που σπαει και ταξιδευει
φορτιγιδα
σταζει χωρικα επιζοδεια οπου το πλοιο αφηνει τμηματα του
δουρειος ιππος
camouflage
ο "χαρτινος" πυργος σπαει, αποκαλυπτοντας τον φαρο που σκαρφαλωνει τα στυλιαρια
*τελικος προορισμος
στυλι-αρια
crab!
ο φαρος σωραιονεται στην αλλη πλευρα-συνορο του αγιου ορους.
δεν στρεφει το φως πια στη θαλασσα αλλα σε αυτο

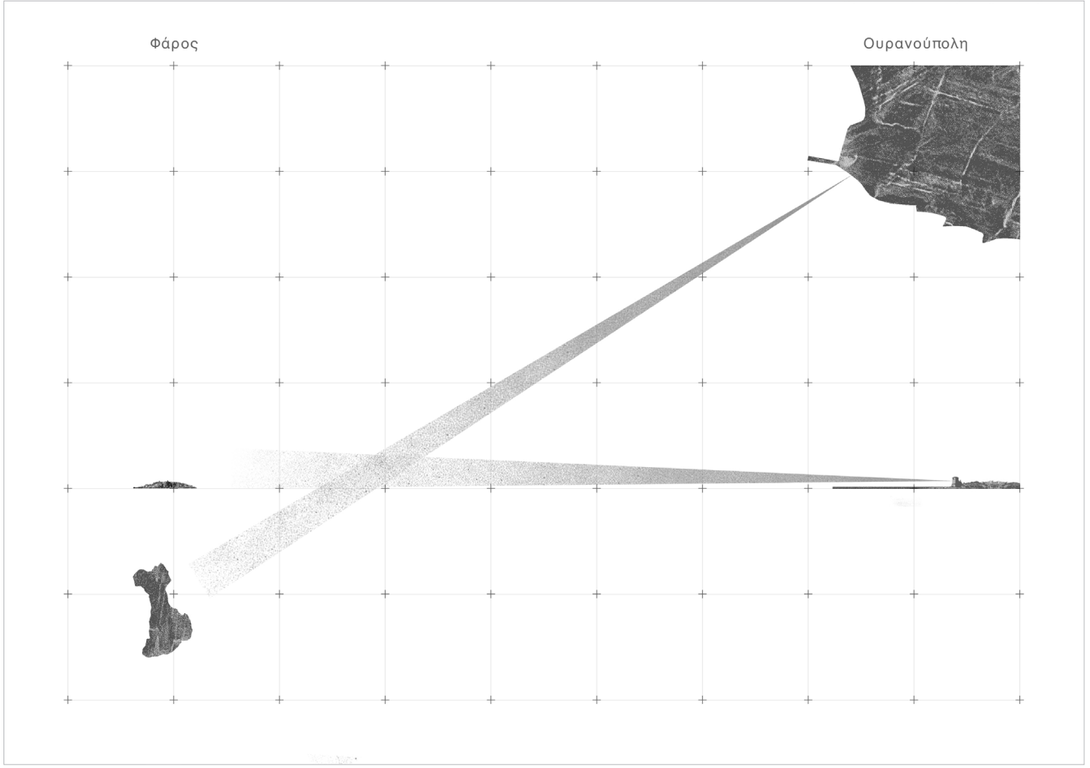

Aldo Rossi, *Teatro del Mondo*, 1979

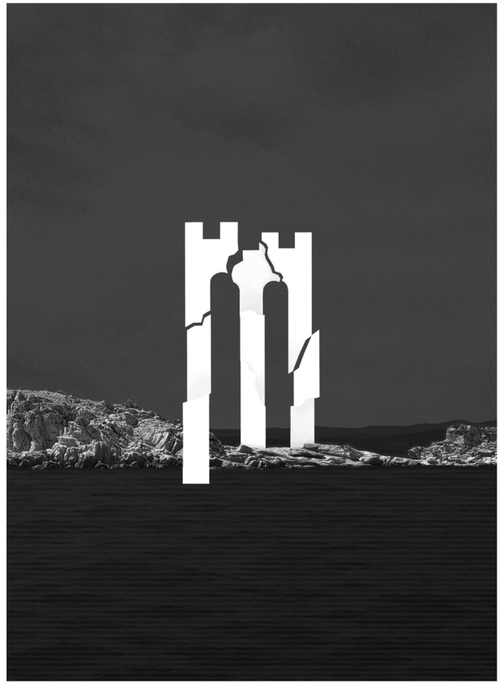
Οι δοκιμές μας για το πλοίο, έφτασαν μέχρι αυτό το σημείο, καθώς στην προσπάθεια της μορφολογικής τους επίλυσης, προέκυπταν διαρκώς σεναριακά ερωτήματα, που δεν αφορούσαν τους κομβικούς μας προβληματισμούς. Ποιοί θα ήταν μέσα στο πλοίο και τι θα επιτελούσαν ; Παράλληλα, ο φάρος, απέκτησε περισσότερο ενδιαφέρον νοηματικά και λειτουργικά παρά μορφολογικά. Συνεπώς, η προσέγγισή μας πήρε μια άλλη τροπή, διατηρώντας ορισμένες από τις αρχικές μας προθέσεις.

Το πλωτό υβρίδιο, χωρίστηκε στα αρχικά στοιχεία που το συγκροτούσαν, αλλά πλέον με μια διαφορετική νοηματοδότηση

Ο πύργος, αγκυρώνεται στο νησί του φάρου και συνεχίζει να έχει διαφορετικούς βαθμούς ανάγνωσης από κοντά ή μακριά. Από τον πύργο Προσφορίου στο λιμάνι της Ουρανούπολης, φαίνεται στιβαρός και συμπαγής. Όμως από άλλες οπτικές και από κοντά, φαίνεται να σπάει σε 9 κομμάτια όσες και οι στάσεις, μεταφέροντας αποσπασματικά την πληροφορία του, όπως μεταβιβάστηκε και σε εμάς.

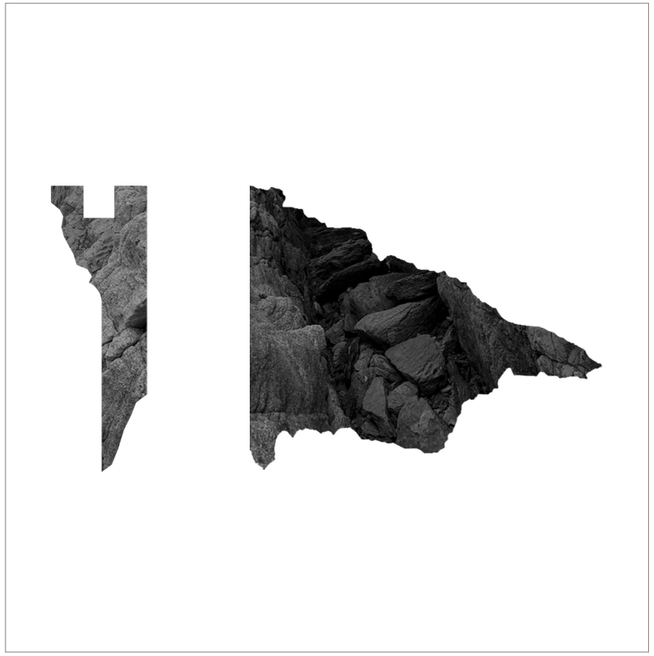

Υπό μια έννοια τα κομμάτια του καμουφλάρονται στο τοπίο. Η μορφή τους προκύπτει από το βραχώδες ανάγλυφο του νησιού, σαν κομμάτια που έχουν αποκολληθεί από τις χαράδρες στα Δρένια. Αποτελούνται από διαστρωματώσεις υλικών της περιοχής και μιμούνται τα νερά των βράχων. Ορισμένα από τα θραύσματα φαίνεται σαν να αναδύονται από το νερό, θυμίζοντας έμμεσα την ύπαρξη ερειπίων της αρχαίας ουρανούπολης στο βυθό.

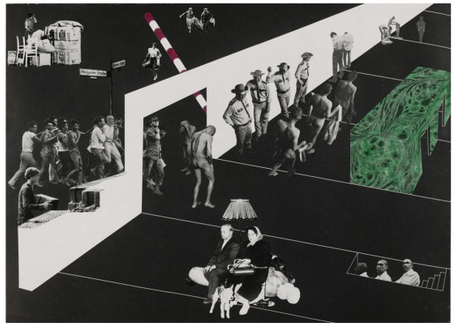

Rem Koolhaas, Madelon Vriesendorp, Elia Zenghelis, Zoe Zenghelis,
Exodus, or the Voluntary Prisoners of Architecture, 1972

Ο πλωτός πύργος εδραιώθηκε στο νησί. Ενώ ο φάρος, ή μαλλον το το φως του φάρου ακολουθεί μια διαδρομή γύρω από τον Άθω. Τη διαδρομή που διηγηθήκαμε στην αρχή. Το τελετουργικό αυτό είναι μια χωρική επιτέλεση που συνδιαλέγεται με το όριο και έρχεται να φωτίσει τον πραγματικό μας προβληματισμό. Δεν επιχειρεί να παραβιάσει το άβατο. Αντίθετα, κινείται διαρκώς γύρω από αυτό, ακροβατώντας στο όριο, παρατηρώντας, φωτίζοντας και χαρτογραφώντας το σύνορο. Όσο όμως το παρατηρούσαμε, τόσο το ενδιαφέρον μας μετατοπίζοταν από το τι βρίσκεται μέσα στο Άγιο Όρος, στο τι παράγει το ίδιο το όριο.

Σε έναν χώρο που οργανώνεται γύρω από έναν κανόνα, μια απαγόρευση ή ένα σύνορο, ποιος είναι τελικά ο έγκλειστος; Εκείνος που μένει έξω από το όριο ή εκείνος που βρίσκεται μέσα σε αυτό; Εκείνος που αποκλείεται ή εκείνος που καλείται να οχυρώνει διαρκώς τον αποκλεισμό;

